

Čtyři domy z východních Čech: Příspěvek k rekonstrukcím pravěkých objektů

Rekonstrukce archeologických objektů vyložitelných jako obytné stavby jsou zdánlivě pochopitelnější dnešnímu člověku. Jejich význam, možná trochu nevděčný, tkví ve vytvoření představy pro kritiku. Asi proto je těchto rekonstrukcí tak málo.

■ Milan SLEZÁK

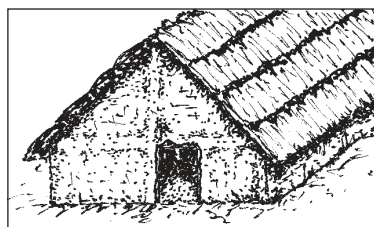
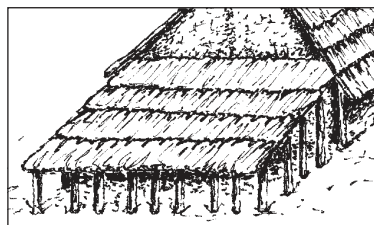
Univerzita Hradec Králové

Jestliže rekonstrukce objektů zvláštního určení (obvykle identifikovaných jako kultovní) seznáváme za naprosto nezbytné nabídnout čtenáři, návštěvníkovi výstavy či expozice pod širým nebem k vytvoření představy už jen o fungování takového objektu (Slezák 2004), pak rekonstrukce objektů interpretovatelných jako obytné (případně dílenské, skladové) takovou moc a zodpovědnost mít nemusí (protože základní rysy jejich fungování si i dnešní člověk dokáže poměrně snadno představit), ale i zde platí, že spoluutváří představu o životě lidí v minulosti a ukazují variabilitu konstrukčních řešení. Pochopitelně, že ta variabilita je z určité části dílem fantazie rekonstruktéra, ale situace, ze které vychází, ho v mnohém limituje a tak zprostředkovaně přeci promlouvá do výsledného obrazu, který je nabídnut k obdivu či kritice. Podoba objektu musí v každém případě být logická, nemusí být důsledná v detailech, ve kterých by přetračovala únosnou mez fantazie, ale například materiál použitý (u modelů či kre-

sebných rekonstrukcí spíše „použitý“) na střechu či stěny musí odpovídat známým skutečnostem, ať již získaným z archeologických nálezů nebo (v podobných nálezových a dispozičních souvislostech) analogií staveb ještě včerejšího venkova nebo dnešních reliktních lidového řemesla. Ukázkou různosti konstrukčních řešení mají být také na tomto místě předložené rekonstrukce pravěkých východočeských objektů, které patří různým dobám a kulturám.

Domy z Dolních Dolců

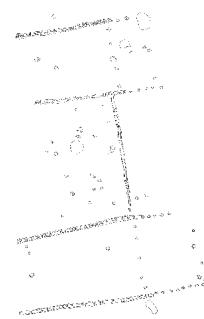
Prvním ze čtveřice staveb je dvojblok neolitických dlouhých kulových domů z Jaroměře-Dolních

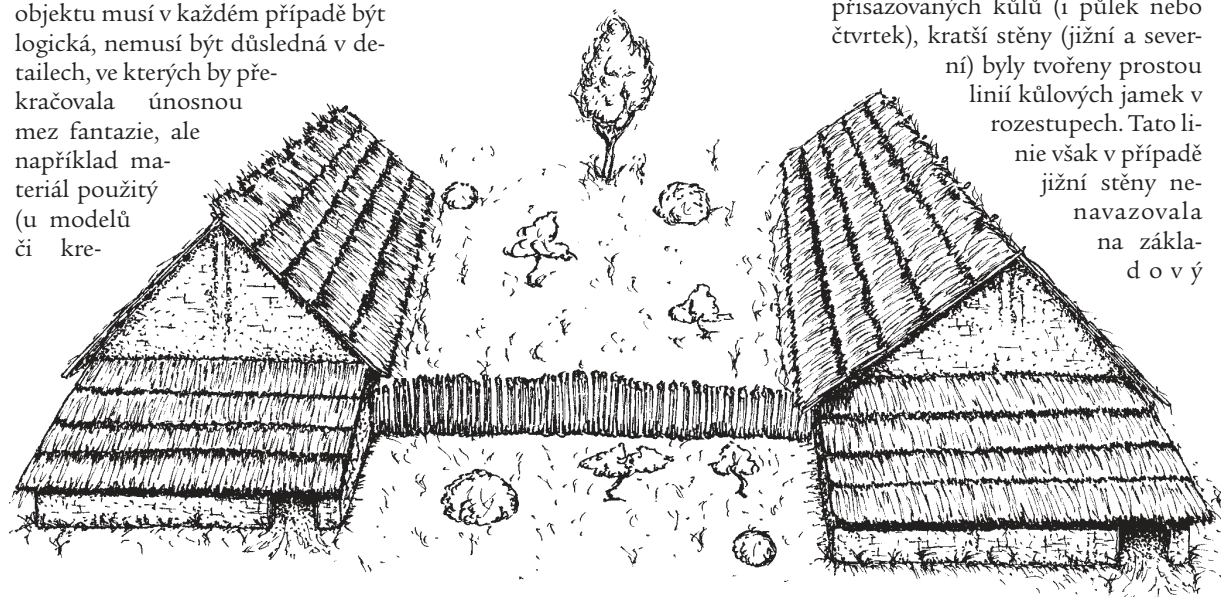
■ Obr. 4 Jaroměř – Dolní Dolce, rekonstrukce (detail nahoře – možné varianty).

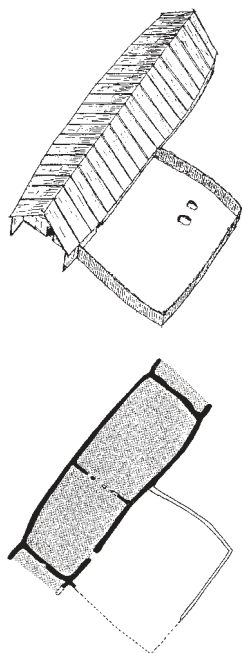
Dolců. V této lokalitě probíhaly dvě archeologické kampaně vedené Muzeem východních Čech v Hradci Králové. První v roce 1995 na místě výstavby podniku Kimberly Clark odhalila zahloubené objekty kultury s vypíchanou keramikou; kulové stavby nebyly přitom zaznamenány. Jiná již byla situace druhé kampaně vedené v roce 2000 (Sigl-Vokolek). Kopalo se severně od plochy předešlého výzkumu v místech předpokládané přístavby již zmínovaného podniku. Objekty opět většinou náležely kultuře s vypíchanou keramikou, tentokrát zde však byly objeveny i stopy po domech kulové konstrukce. Půdorysy naznačovaly dva různé přístupy ke konstrukci stěn. Některé domy totiž byly vymezeny jen řadou kulů (respektive kulových jamek) v určitých rozstupech, jiné byly částečně nebo i z většiny vymezeny základovým žlabem (určeným pro hustou řadu těsně k sobě přisazených kulů či latí). Vnitřní konstrukce byla potom zpravidla signalizována řadou jamek – šlo o stopy po kůlech nesooucích hřeben střechy.

V celé kolekci objektů toho roku odkrytých byly nejzajímavější dva spolu sousedící domy. Jejich rozměry byly celkem (i s prodloužením, viz níže) přibližně 12 × 6 m a 13 × 7 m; delší stěny byly tvořeny oním základovým žlabem s ještě patrnými stopami hustě vedle sebe přisazovaných kulů (i půlek nebo čtvrtků), kratší stěny (jižní a severní) byly tvořeny prostou linií kulových jamek v rozstupech. Tato linie však v případě jižní stěny ne navazovala na základový

■ Obr. 1 Jaroměř - Dolní Dolce (podle Sigl-Vokolek).

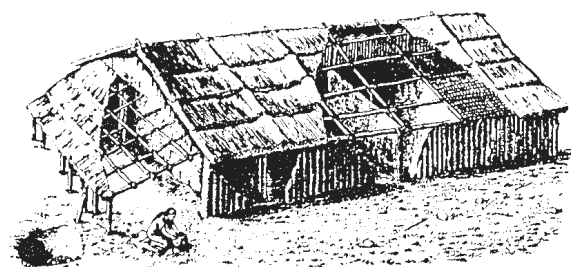

■ **Obr. 2**
Wetzleinsdorf,
Rakousko (podle
Podborský 1999).

žlab úplně na konci, ale byla vedena více uvnitř prostoru domu tak, že boční stěny trochu přesahovaly štítovou stěnu (**obr. 1**). Podobný přesah ukazuje i půdorys domu z rakouského Wetzleinsdorfu, který je chronologicky relevantní k našemu případu (*Podborský 1999, 79; obr. 2*). Na jižní straně byly oba objekty prodlouženy ještě další konstrukcí, kdy na základové žlábký navazovala řada křulových jamek (v délce přibližně 3,5 m) uzavřená linií souběžnou se štítovou stěnou, což tvořilo jakousi „předsín“. Popis obrazu naskytnuvšímu se týmu archeologů by nebyl úplný, kdyby nepadla zmínka o základovém žlábký, který oba domy spojoval – což je právě činilo zajímavým.

Uvedené indicie umožňují v rozumné pravděpodobnosti rekonstruovat podobu obou objektů. Delší stěny byly tvořeny hustou řadou křulů (některé z nich byly polcené i čtvrcené) a následně omazané mazanicí (směsí hlíny, plev a vody) – těžbu hlíny pro tyto účely dokazují rozsáhlé hliníky nacházející se nedaleko. Štíty byly mezi křul, po nichž se zachovaly stopy, patrně vyplateny pruty a rovněž omazané. Středová řada nosných křulů ukazuje nejspíše na sedlovou (případně valbovou) střechu. Materiál krytu střechy je těžké určit s naprostou jistotou, ale je možné uvažovat o rákosových či slaměných doškách; jinou možností je například použití kůry (zejména březové) nebo trhanic (dřevěných prken). Všechny možnosti jsou otevřené, nejčastěji se předpokládají rákosové (slaměné) došky – i když, jak upozornila Z. Sklenářová, množství potřebného rákosu nemuselo být vždy k dispozici a často se mohla střecha odít jiným pokryvem (*Sklenářová 2003, 28–29*). Sklon střechy nemůžeme pochopitelně znát, ale měl by být funkční z hlediska odvodu vody a sněhu, odolnosti větru, co nejefektivnějšího rozložení tlaku a nakonec se můžeme opřít

■ **Obr. 3**
Mohelnice – dům
s „verandou“
(podle Podborský
a kol. 1993).

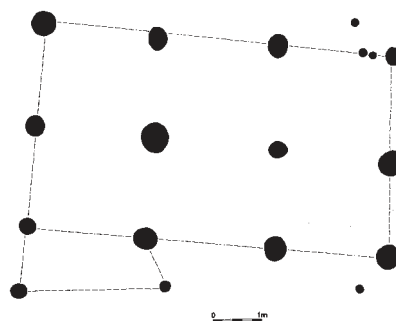

i o pravěké modely domů vyrobené z keramiky, které se vzácně nacházejí; odrazit se můžeme i od zkušeností lidových staveb. Jak vypadala prodloužená část před jižní štítovou stěnou je rovněž otázkou. Mohlo se jednat o naprosto organické navázání jen jinou konstrukcí stěny, jinou možností je přístavek například s pultovou střechou. Stěny přístavku mohly být vyplatené a omazané, ale mohly být nechány i volné (v podobě jakési „verandy“, podobnou konstrukci nabízí pro Mohelnici *Podborský a kol. 1993, 84; obr. 3*); nakonec nelze ani zcela vyloučit, že se jednalo pouze o ohradu před domem tvořenou plotem (protože však plot býval spíše subtilní konstrukce, je tato možnost, vzhledem k poměrně výrazným stopám, málo pravděpodobná). Onen žlábek, který oba domy spojoval ukazuje na palisádový plot, který tak uzavíral mezi oběma domy jakýsi dvorek sloužící, dopustíme-li se spekulace, například k shromáždění zvířectva. Rekonstrukci včetně variantních řešení nabízí **obrázek 4**.

Dům z Plotiště

Dalším východočeskou stavbou, jejíž rekonstrukci na tomto místě předkládáme, je křulový dům z Plotiště nad Labem u Hradce Králové. Tato lokalita je archeologům dobře známá svými bohatými nálezy z různých období pravěku. V letech 1961–1970 zde probíhal archeologický výzkum, který kromě jiného přinesl i stopy po sídlištních objektech. Jedním z nich byl křulový dům o rozměrech přibližně 8,5 × 4,5 m ležící v ose východ–západ. Podle souvisejících nálezů keramiky byl dům zařazen do starší doby bronzové, konkrétně ke kultuře únětické. Mezi základní fakta o tomto objektu patří zjištění, že byl zřejmě vystavěn jako klasický křulový dům se třemi řadami nosných křulů, z nichž prostřední nesly hřebeny střechy. Vchod byl chráněn malým přístavkem. Stěny mezi hlavními křul byly zřejmě tvořeny obvyklou konstrukcí latí a prutů omazaných mazanicí. Potud tedy indicie, které nabízí přístupná literatura (*Rybová-Vokolek 1966, 10; Vokolek 1993, 37*).

Základní informace můžeme ještě doplnit o závěry studie, která se zabývala zkušenostmi získanými při experimentální stavbě a obývání da-

■ **Obr. 5** Velešovice (podle Podborský a kol. 1993).

ného typu domu (*Tichý a kol. 2001*). A při té příležitosti můžeme s autory studie přihlídnout k analogickému objektu z Velešovic na Moravě, který naznačuje stejně jako plotišťský dům apsidovitě krytí vchodu a jeho abstrahovaný půdorys ukazující nepatrné stopy po drobnější tyčovině v linii stěn připouští jejich alternativní konstrukci (*Podborský a kol. 1993, 250; obr. 5*).

V souhrnu tu před sebou máme dům, jehož kostru tvoří mohutné křul tvořící tři řady: prostřední z nich nese hřeben střechy, krajní pak jsou nosným prvkem stěn. Stěny jsou vyplněny výpletem z latí a prutů omazaným mazanicí nebo jsou případně tvořeny řadou latí palisádovitě k sobě na těsně přisazených. Druhá verze je podpořena analogiemi (kromě opatrných náznaků na velešovickém půdorysu to může být také výše rekonstruovaný objekt z Jaroměře), ale plotišťské informace na ni nijak přednostně neukazují. Výška stěn se předpokládá standardně okolo 2 m (kvůli dostatečně pohodlnému pohybu vzpřímené postavy). Střecha je předpokládána tradičně rákosová, případně drnová, křulová, nebo z dřevěných prken či šindelů (ale doklady šindelů jsou zatím nejdříve z pozdní doby bronzové – *Sklenář-Sklenářová-Slabina 2002, 82*). Přítomnost povalu (jakéhosi primitivního stropu chránícího střechu před jiskrami z ohniště) nebo případné členění prostoru a další konstrukční prvky jsou vzhledem k nebohatým vstupním informacím v různé míře pravděpodobné možnosti, ale nic o nich nevíme. Sklon střechy se může (ale z nějakého důvodu také nemusí) řídit funkčními ohledy, které jsme již uvedli. Dům byl postaven v Centru experimentální archeologie ve Věstarech (nedaleko Hradce Králové) tak, jak jej ukazuje **obrázek 6**.

Dům z Opatovic

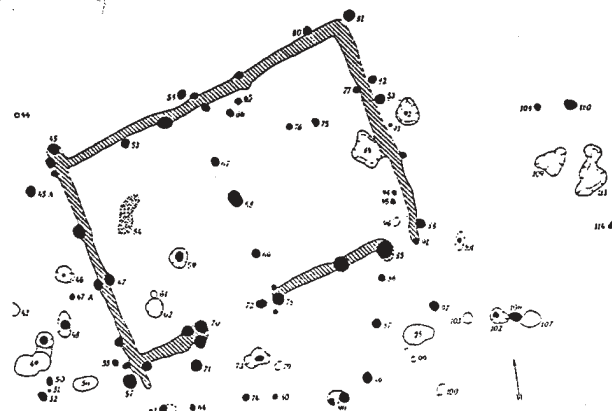
Velmi zajímavý dům lužické kultury z mladší doby bronzové po sobě zanechal stopy v Opatovicích nad Labem (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 44.; Pleiner 1978, 570; Vokolek 1962, 12 a 1993, 49*). Celé sídliště (a pohřebiště), na kterém se náš objekt nacházel, odkryl záchranný archeologický výzkum v pískovně v letech 1955-1959.

Půdorys stavby (**obr. 7**) měl rozměry 10 × 7 m a byl vymezen základovým žlabem (v tomto případě se však na rozdíl například od jaroměřského dvojdomu nenašly stopy po hustých svislých latích, jen větší kůlové jámy, což ukazuje na horizontální využití žlabu, ne vertikální – viz níže). Linie základového domu byla v jednom místě na jižní straně přerušena pravděpodobným vchodem. Základovou linii sledovaly i kůlové jamky (někdy se nacházející přímo ve žlabu jindy vně či uvnitř půdorysu).

Výsledný obraz na základě těchto stop může směřovat k několika různým řešením. Základový žlab ukazuje spíše na horizontální využití v podobě nějakého základového trámu (a ne vertikálnímu využití v podobě palisádovitě sesazených latí či subtilnějších kůlů). Prvním z oněch řešení je klasická srubová konstrukce trámů sesazených v rozích v zážlabech, jiným řešením je kleštinová konstrukce, jejíž užití podporují ony kůly na-

cházející se okolo žlabu (právě tyto kůly mohly hrát roli kleštin a svírat vodorovné trámy, které v rozích mohly nebo nemusely být v různé míře svázány sroubením; (ke konstrukčnímu řešení viz *Sklenářová 2003, 15-16*), ještě jinou možností je užití drážkové konstrukce, kdy jsou prkna zapuštěna v drážkách vydlabaných v nosných kůlech. Toto řešení by ovšem primárně nevyžadovalo základový žlab, i když by ho nemuselo ani vylučovat například při použití základového trámu. Stopy však ukazují spíše na některé z předchozích řešení; na sídlišti byly identifikovány i domy s pravděpodobnou drážkovou konstrukcí, ale vykazovaly jiné stopy v terénu. Konečně podoba stěn s konstrukcí založenou na základovém trámu, ale dále řešená nějakou formou hrázdění či prostého výpletu a omazání, je dosti nejistá. Je možné, že srubová či kleštinová konstrukce byla kromě spár omazána vrstvou mazanice i na povrchu (tzv. dům v kožichu).

Určitým argumentem pro hmotnější řešení je i prostor celého

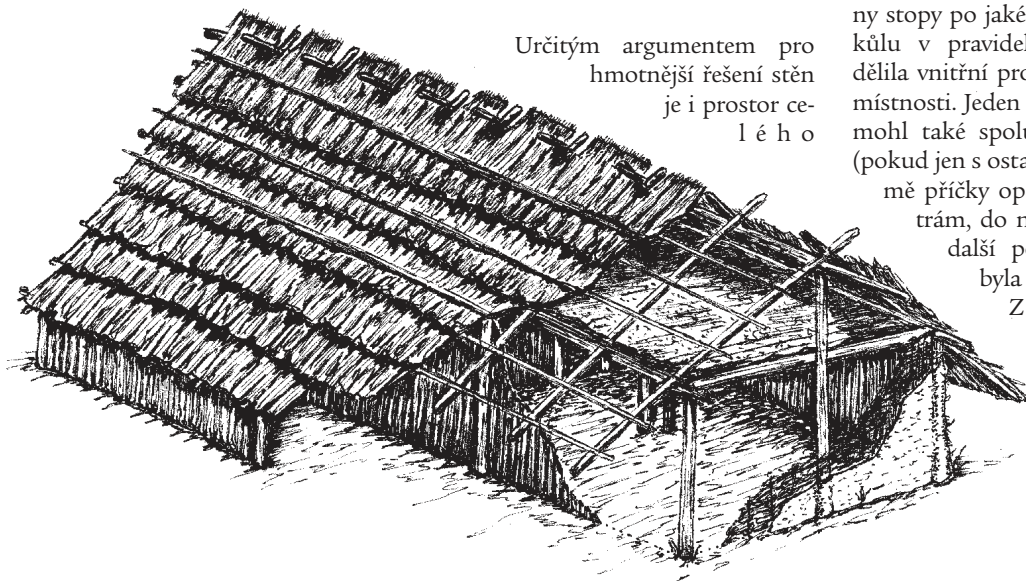

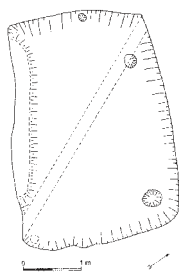
■ **Obr. 8**
(zcela nahoře)
Opatovice
nad Labem,
rekonstrukce.

■ **Obr. 7**
(nahore)
Opatovice nad
Labem, půdorys
(podle Pleiner
a kol. 1978).

domu, který je poměrně velký a stěny musely pravděpodobně vypomáhat s nesením tíhy střechy v mnohem větší míře, než by subtilnější řešení dokázala. Kůlové jamky nalezené v základovém žlabu kratších stěn nejsou rozestavěny tak, aby kůly, které v nich vyzely, mohly být považovány za přímé nosiče střechy. Hřeben střechy tak v kratších stranách vyzel patrně na tzv. polosochách, tedy sloupčích svisle zapuštěných do horních vodorovných trámů stěn. Uvnitř prostoru domu byly nalezeny stopy po jakémsi předělu – řada kůlů v pravidelných rozstupech dělila vnitřní prostor domu na dvě místnosti. Jeden z těchto kůlů snad mohl také spolunést tíhu střechy (pokud jen s ostatními vytvořil kromě příčky opěru pro vodorovný trám, do něž byla zapuštěna další polosocha). Střecha byla zřejmě sedlová. Z vnitřních stop je třeba zmínit ještě ohniště a zásobní jámu (každé z těchto zařízení v jiné místnosti). Rekonstrukci ukazuje **obrázek 8**.

■ **Obr. 6**
Plotiště nad
Labem,
rekonstrukce.

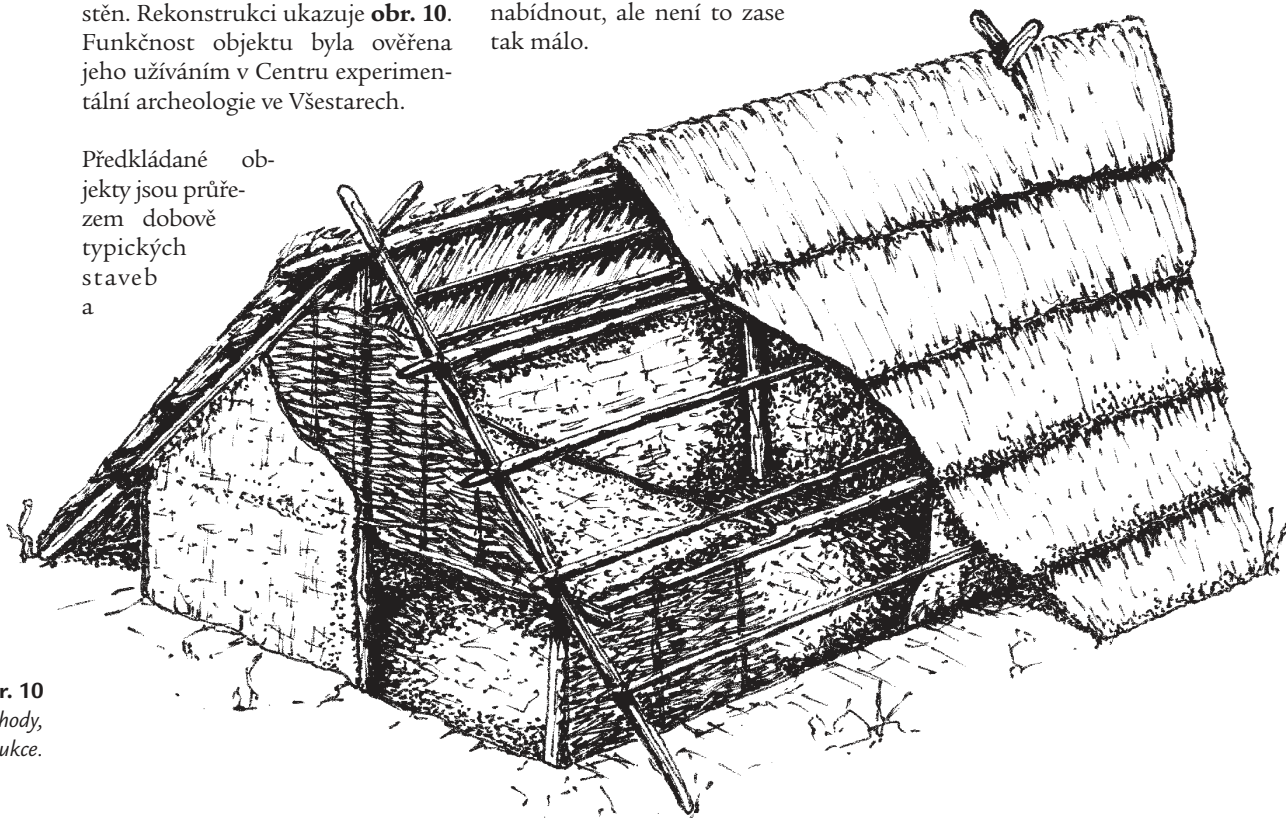

■ Obr. 9
Tuněchody,
půdorys (podle
Anyž – Stachová
– Štěpán – Thér
– Tichý 2000).

Dům z Tuněchod

Posledním obytným (nebo obytnou funkci umožňujícím) objektem je polozemnice, tedy částečně zahloubená stavba z Tuněchod u Chrudimi. Její odkrytí jde na vrub záchrannému výzkumu konanému v roce 1998 v místech rozšiřující se cihelny. Půdorys objektu je přibližně obdélníkový o rozměrech $4 \times 2,6$ m při dochované hloubce 0,45 m (Anyž-Stachová-Štěpán-Thér-Tichý 2000, 132; **obr. 9**). Půdorys stavby je díky dochovanému zahloubení nepochybný. Otázkou je, jak se liší dochované zahloubení od původního z doby provozu domu. Toto zahloubení před působením erozivních vlivů je odhadováno zhruba na 0,7 m. Střecha objektu byla sedlová. Štíty nacházející se v kratších stranách byly patrně vypleny a omazány, stejně tak stěny v delších stranách. Jak moc vystupovaly stěny nad povrch ze zahloubení není možné určit, ale zbytky po kulech naznačují, že částečně až do dotyku se střechou vyčnívaly – nepravděpodobné je (i z funkčního hlediska a z hlediska stability a vnitřního komfortu), že by stěny byly tvořeny jen jámou, na kterou by rovnou dosedala střecha, takže by se výplet a omaz týkal vlastně jen štítů – to nedovolují předpokládat ani analogie s jinými stavbami ani přítomnost zmiňovaných kůlů naznačujících standardní konstrukci stěn. Rekonstrukci ukazuje **obr. 10**. Funkčnost objektu byla ověřena jeho užíváním v Centru experimentální archeologie ve Věstarech.

Předkládané objekty jsou průřezem dobových typických staveb a

■ Obr. 10
Tuněchody,
rekonstrukce.

ukazují některá obvyklá konstrukční řešení pravěkých objektů. Jedná se o možná až pravděpodobná zrcadlení dostupných informací, nelze je tedy brát za nezvratné a jisté obrazy původních objektů. Je třeba si uvědomit, že jisté je jen to, co se dochovalo – tedy stopy po objektu. Často jedinou jistotou je to, že na daném místě stál nějaký objekt. Jindy lze odhadnout a ještě jindy s jistotou vymezit půdorys nějaké stavby. Jen vzácně se nacházejí dobové modely pravěkých domů nebo jejich kresby na stěnách jeskyní – samozřejmě dosti stylizované. Nemáme tedy dostatečnou autentickou obrazovou základnu pro naše rekonstrukční snažení. V některých prostředích se zachová více původního materiálu a pak se můžeme dočkat i částí dochovaných struktur stěn nebo dokonce dochované partie stěny v určité výši. Nejčastěji se ale z těchto konstrukčních prvků musíme spokojit „jen“ (uvozovky proto, že i z toho mála se podařilo mnoho vyčíst) s otisky prutů, latí, kůlů, trámů a sloupů v mazanici, která se (po vypálení) dochovala, a ukazuje tak stopy po armatuře, někdy včetně vazby jednotlivých prvků k sobě. Při respektování stop objektu a udržení fantazie na uzdě je možné bez obav přistoupit k rekonstrukci, která udělá dobrou službu širokému publiku vizualizací současných odborných představ o naší dávné minulosti: to je sice jediné, co může nabídnout, ale není to zase tak málo.

Prameny a literatura:

- Anyž, R. – Stachová, E. – Štěpán, M. – Thér, R. – Tichý, R. 2000: První etapa zimního obývání rekonstrukce polozemnice z doby železné. In: Rekonstrukce a experiment v archeologii 1/2000.
- Pleiner a kol. 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.
- Podborský, V. 1999: Dějiny pravěku a ranné doby dějinné. Brno.
- Podborský, V. a kol. 1993: Pravěké dějiny Moravy. Brno.
- Rybová, A. – Vokolek, V. 1966: 5 let archeologického výzkumu v Platištích nad Labem. Hradec Králové.
- Sigl, J. – Vokolek, V.: Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na základě smlouvy č. 466/2000 na „Přístavbě výrobního závodu Kimberly Clark a.s.“ na lokalitě Jaroměř. Muzeum východních Čech Hradec Králové.
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Sklenářová, Z. 2003: Možnosti a problémy rekonstrukce pravěkých staveb. In: (Re)konstrukce a experiment v archeologii 4/2003.
- Slezák, M. 2004: Příspěvek k rekonstrukci pravěkých objektů. Kultovní objekty z Platišť a Třebovetic.
- In: Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 5/2004.
- Tichý, R. a kol. 2001: Příspěvek poznání pravěkého domu kůlové konstrukce. In: Rekonstrukce a experiment v archeologii 2/2001.
- Vokolek, V. 1962: Pravěk východních a severovýchodních Čech. Hradec Králové.
- Vokolek, V. 1993: Počátky osídlení východních Čech. Hradec Králové.